

14. Bezig zijn met natuurbehoud

Februari 1984

P.J. Schroevers

Inleiding

Niet zo lang geleden reed ik met een auto van Alkmaar naar Amsterdam. Ik zat naast de bestuurder en ik had dus alle gelegenheid om het landschap in me op te nemen. Het was tegen de avond en de lucht werd mooi gekleurd door de ondergaande zon. Ergens in de Zaanstreek reden we over een brug, zodat het landschap schuin van boven te zien was.

Het was het echte oude Zaanse veenweidenlandschap, dat nog uit de Middeleeuwen stamt: lange brede sloten tot aan de horizon, de weilanden ertussen met brede rietzomen. Een adembenemend en imponerend gezicht. Vlak bij Amsterdam reden we weer over een brug en weer zagen we het landschap schuin onder ons, beschenen door diezelfde rode lucht. Het was nu heel anders. Je zag gebouwencomplexen en fabrieksschoorstenen; op de voorgrond enorme elektriciteitsmasten. Maar het was even imponerend. Het volkomen identieke van de omstandigheden: het uitzicht uit een autoraampje vanaf een verhoging in de weg, de rood gekleurde hemel, deden onwillekeurig een vergelijking maken. Het ene was het landschap van het verleden, zoals het in de Middeleeuwen vorm had gekregen en – zij het in kleine restjes – tot nu toe bewaard is gebleven. Het andere was het landschap van het heden, de tijd van industrialisatie, mondiale economie en gigantisch energiegebruik.

Als we denken aan het landschap van de toekomst, dan zal dit laatste heel erg ongetwijfeld dichterbij staan dan het andere, met zijn rustieke waterpartijen en rietkragen. Maar welk van de twee heeft nu onze voorkeur? Welk is acceptabeler in onze ogen?

In natuurbeschermingskringen wordt nogal eens gezegd, dat de mensen van nu vervreemd zijn van de natuur. Ze kennen haar niet meer en ze weten er in hun blinde productiewoede dus geen rekening mee te houden. Is dat zo? Hebben we onze oude landschappen nodig om ons dit verlies bewust te zijn? Met misschien wel evenveel recht zouden wij precies het omgekeerde kunnen zeggen. Misschien willen we niet erkennen dat de natuur, zoals we die kennen, een reactie is op onze activiteiten. We vluchten van die waarheid weg en dat is de reden dat we oude landschappen verheerlijken, vervallen in nostalgisme. In dat geval zouden we juist die vlucht, de aandacht voor het landschap van vroeger, als een vorm van vervreemding kunnen beschouwen. En we kunnen ons met een zeker recht afvragen of het niet beter is de dingen maar te nemen zoals ze zijn en te proberen daar het beste van maken.

Ik vind het Zaanse weidelandschap en de elektriciteitsmasten van Amsterdam beide imponerend; weet dus eigenlijk in deze tegenstelling niet goed te kiezen. Maar ik vind wel – en dat wordt zo tussen de regels door beide partijen wel erkend – dat er op het landschap van vandaag heel wat aan te merken valt. Hoe imposant die elektriciteitsmasten ook mogen zijn, ze hebben te maken met een leefstijl die direct, maar meer nog indirect, via alle manieren waarop elektriciteit wordt gebruikt, een afbraak van structuren inhoudt.

Het is evident, dat we onze gedachten over het landschap, als spiegel van de maatschappij, ook voor de toekomst als maatstaf moeten hantieren. Maar dat houdt tegelijk in, dat we aan die maatschappij ook eisen mogen stellen: randvoorwaarden waar die maatschappij zich aan te houden heeft. Het is om die reden goed, om naar het verleden te kijken. Want daar zien we, wat die maatschappij het landschap kan aandoen – ten goede of ten kwade. Bij alle manieren waarop we naar het landschap kijken is het goed om ons twee vragen te stellen. De ene luidt: “Wat heeft het verleden opgeleverd waar we waarde aan kunnen hechten of waaraan we ons kunnen spiegelen?” En de tweede: “Wat zijn de mogelijkheden die de toekomst ons te bieden heeft?”

Ze hebben ook met elkaar te maken. Want bestudering van het verleden kan ons richtlijnen opleveren die we voor de toekomst nodig hebben. Zo heeft het zin om naar het verleden te kijken, terwijl we bedoelen om te praten met het landschap van de toekomst.

Landschap

Mensen grijpen op een bewuste manier in hun omgeving in. Ze ploegen de grond om, ze bouwen huizen of fabrieken, ze werpen grond op voor de aanleg van een weg of ze halen juist grond weg, zodat een gat ontstaat. In principe komt het erop neer, dat mensen hun omgeving gebruiken als iets waarvan ze grondstof of energie aan kunnen onttrekken, ofwel waarin ze een teveel daarvan kwijt kunnen. En normaal gesproken lukt ze dat ook wel. De omgeving heeft een functie voor de mens, een functie die op een bewuste, gewilde manier tot stand is gekomen.

Maar er gebeurt meer. De onderdelen van onze omgeving gaan betrekkingen met elkaar aan. De oevers van de gegraven plas groeien vol met riet, waardoor land en water met elkaar in een relatie komen. De vogels die in de bomen broeden, gaan naar de plas toe om te foerageren. Maar ook zien we hoe de gebouwde huizen ertoe leiden dat er binnenwegen moeten komen. Dat maakt dan weer, dat er nieuwe sloten moeten worden gegraven. In die sloten groeien waterplanten die er niet zouden zijn geweest als er geen huizen waren gebouwd. Enzovoort.

Alle afzonderlijk van elkaar bedachte en geconstrueerde voorzieningen gaan een eenheid vormen waarin structuur valt te ontdekken.

Het is deze structuur die we ‘landschap’ plegen te noemen. Het is het geïntegreerd-zijn van alle onderdelen van onze omgeving tot een geheel. Landschap is in deze opvatting niet dat wat door mensen bewust is aangebracht. Het is datgene wat daarna ontstaat in een proces van ‘zelfordening’, een proces waar wij als mensen onderdeel van kunnen zijn, maar dat zich buiten onze wil om afspeelt. Zo, op die manier, kunnen we het landschap als een stuk natuur opvatten – ondanks de altijd herkenbare menselijke invloed. Het zijn natuurlijke processen die van een gegeven stuk ruimte een landschap maken. Het geldt zowel voor het veenweidegebied van de Zaan als voor het energielandschap van Amsterdam-Noord. Voor zowel de zandplaten van de Biesbosch als voor de ruilverkavelingen in het Eemgebied. Mensen hebben ten gerieve van zichzelf in het land ingegrepen en het resultaat daarvan is iets, dat ze misschien wel helemaal niet bedoeld hadden.

Men zegt wel eens, dat het landschap ‘bij toeval’ ontstaat. Maar dat is toch niet helemaal terecht. Er zijn wel degelijk wetmatigheden in zo’n vorming aan te wijzen. Maar dat zijn dan wel andere wetmatigheden dan die, welke de mens met zijn economische handelen beïnvloedt. Wel is duidelijk dat uit die natuurlijke werkingen iets gaat ontstaan, wat er eerst niet was. Naast de eigenschappen die opzettelijk door de mens ontwikkeld zijn, komt er een nieuwe categorie ‘volgende’ eigenschappen. We zouden van sturende en van volgende eigenschappen kunnen spreken.

Sturende eigenschappen zijn de ons vanouds bekende, van het onttrekken of toevertrouwen van energie en grondstoffen, door bewuste ordening aangebracht. Want al die eigenschappen kunnen door de mens worden gebruikt.

Volgende eigenschappen zijn van een ander karakter dan de sturende. Ze zijn in eerste instantie voor ons economische handelen niet zo belangrijk. Ze hebben meer te maken met de kwalitatieve aspecten van ons bestaan: mooie bloemen, interessante vogels, onverwachtheden, variatie in landschapsbeelden. Het zijn de waardencriteria waarover we praten als we landschappen tegen elkaar willen afwegen, als we willen uitmaken waaraan we voorkeur geven. Dat betekent overigens tegelijk dat we ook van sturende en volgende *functies* kunnen spreken. Want al die eigenschappen kunnen door de mens worden gebruikt.

Die kwalitatieve functies zijn dan: genieten van de natuur, wetenschappelijk onderzoek aan de natuur, vormen van recreatie. Langs een omweg zijn deze functies ook weer economisch te benutten, bijvoorbeeld door het landschap als toeristische attractie te gebruiken. Maar dat is wel gevaarlijk, want dan kun je ze gauw kwijt zijn. Dan komen er nieuwe sturende eigenschappen en zullen ook de volgende eigenschappen van karakter veranderen.

Er valt dus onderscheid te maken tussen de sturende eigenschappen in een landschap en de volgende. Bij ons oordelen over dat landschap, het ondergaan daarvan, is het om de volgende eigenschappen te doen. Zij richten zich naar de sturende eigenschappen.

Eeuwenlang was dat vanzelfsprekend. De economische verhoudingen bepaalden, hoe de mens met de natuur had om te gaan en de natuur richtte zich daarnaar. Structuren ontstonden om later weer plaats te maken voor andere structuren. De planten- en dierenwereld paste zich aan de veranderende omstandigheden aan: soorten verschenen en verdwenen weer. De eindpunten van die dynamiek zijn de planten en dieren die we nu in ons land aantreffen. Zij zijn de signalen van de landschapsstructuren van het verleden en daarmee ook van de manieren waarop in het verleden met de natuur omgesprongen werd.

Lopend in de Achterhoek of in de veenweiden van de Zaan ontmoeten we plotseling interessante planten: een wild orchideetje of een bijzondere gentiaansoort. We zijn verbaasd en we vragen ons af: hoe komt die plant hier? Waarom groeit hij wel hier en niet ergens anders? Deze vraag kunnen we nu ook nader preciseren: welke economische activiteiten in het verleden hebben er aanleiding toe gegeven dat ik vandaag, in 1985 en op deze plaats, deze soort aantref? We moeten nu proberen om op deze vraag een antwoord te geven.

Signalen

Stellen wij ons een waterplas voor, ergens in een oud, nog tamelijk onberoerd landschap. Ze wordt gevoed door een beekje, dat al kronkelend door bossen en heidevelden loopt. Stellen we ons vervolgens voor, dat een fabriekje van veevoederproducten het oog op de landstreek heeft laten vallen en er een vestiging begint, de beek daarbij gebruikend om overtollig vloeibaar afval kwijt te raken. In verdunde vorm zal dit afval eens de waterplas bereiken, waar het zijn invloed zal doen gelden op de planten- en dierenwereld. Slakken, gedoornd hoornblad en andere waterplanten die er eerst niet waren, doen hun intrede. De beïnvloeding heeft tot een toename van het soortenaantal in de plas geleid.

Dit proces kan nog verder gaan. Als de beïnvloeding sterker wordt, dan zien we vuilwaterindicatoren verschijnen: eerst bij het punt waar het water in de plas komt: blauwwieren in het water, brandnetels erlangs en kapmeeuwen erboven. De slakken en het hoornblad hebben zich verder uitgebreid en het totale soortenaantal is weer toegenomen. Maar als de vervuiling nog sterker wordt, dan verbreiden de nieuw gekomen organismen zich over de gehele plas. Ze verdrijven de oorspronkelijke bewoners en het soortenaantal gaat weer achteruit.

Dit is natuurlijk maar een heel fictief voorval. Zulke omstandigheden bestaan helemaal niet meer in Nederland. Maar het levert ons een vuistregel op, die ons van nut kan zijn bij onze verdere analyse. Die vuistregel

is deze: zwakke beïnvloeding van een natuurlijk systeem leidt tot verhoging van diversiteit, sterke beïnvloeding tot verlaging.

Ook in de ruimtelijke structuren die we om ons heen kunnen aantreffen, zal iets van deze wetmatigheid terug te vinden zijn. Als voedselrijke bodem aan voedselarme bodem grenst, dan zal van de eerste een zekere beïnvloeding op de andere plaatsvinden. Is deze sterk, dan verdwijnt op den duur de voedselarmoede. Is ze bescheiden, dan ontstaan overgangssituaties met eigen, kenmerkende soorten.. 'Gradiënten' noemen we zulke geleidelijke overgangen. Ze zijn de belangrijkste factor voor biologische rijkdom.

Gradiënten kunnen op allerlei manieren tot stand komen. De overgang van zout water naar zoet water, van droog naar nat, van kalkrijk naar kalkarm vormen alle een bron van diversiteit. Maar er is één tegenstelling die we graag speciaal gewicht willen toekennen: dat is die in voedselrijkdom. We doen dat in de eerste plaats, omdat alle betrekkingen tussen organismen in een ecosysteem tot voedselbetrekkingen te herleiden zijn. Waardoor de inwerking van milieufactoren heel sterk aan voedselrelaties gekoppeld is. Men kan bijvoorbeeld in zeker opzicht de werking van zeewater of van kalk in de bodem als bijzondere vormen van overgangen in voedselrijkdom beschouwen.

Daar komt nog een tweede reden bij: de grote interesse die de mens juist voor deze factoren aan de dag legt. Al zijn activiteiten in de natuur hebben zich door de eeuwen heen geconcentreerd rond dit ene punt: hoe valt de natuur dienstbaar te maken aan het menselijke streven? In de oudste tijden was dat vooral het produceren van gewassen om in eigen onderhoud te kunnen voorzien. Later speelde meer en meer de overweging mee stand te kunnen houden op een internationale markt: economische belangen waar de natuur zich naar richtte, juist zoals dat aan het begin van dit verhaal is aangegeven. Ter wille van de vruchtbaarheid van de bodem brachten de mensen mest naar hun woongebied. Dat leverde de mineralen op die voor voedselrijkdom zorgden. Maar deze mineralen werden aan andere gebieden onttrokken.

Zo ontstond een relatieve overontwikkeling rond de woonkernen en een relatieve onderontwikkeling daarbuiten. Tussen beide vormden zich gradiënten, die uiteindelijk de natuurlijke rijkdom van Nederland gingen bepalen.

De figuren 1 en 2 hieronder vormen van dit principe een samenvatting. Als we de intensiteit van de inwerking van milieufactoren onder één noemer willen brengen, dan zouden we die als 'productiekracht' kunnen omschrijven. Ze heeft niet alleen met meststoffen te maken, zoals we al zagen, maar, via de energiestromen, ook met allerlei andere vormen van dynamiek. En als het om *veranderingen* gaat, dus om verschuivingen in de werking van die productiekrachten – zoals dat bij de invloed van

mensen altijd het geval is – dan heeft het natuurlijk alles met energie te maken.

Zo kunnen we de samenhang tussen een fenomeen als natuurlijke rijkdom en de ontwikkeling van productiekrachten in één beeld vangen. Zo zien we ook, hoe de sturende en de volgende krachten uit het begin van mijn verhaal met elkaar te maken hebben. Sturende krachten kunnen op de volgende een heel heilzame invloed hebben, maar na het bereiken van een optimum leidt verdere ontwikkeling steeds meer tot nadeel.

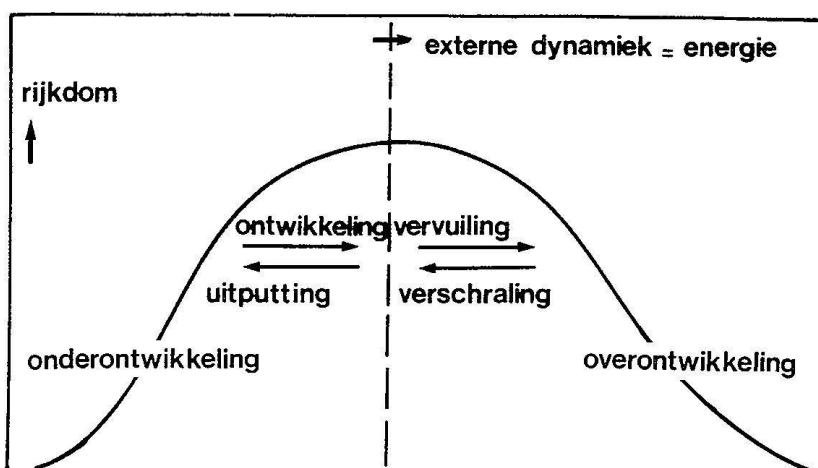

fig. 1. De relatie tussen natuurlijke rijkdom en de ontwikkeling van productiekrachten (= externe dynamiek, = energiegebruik). De vier menselijke activiteiten waarmee invloed uit te oefenen valt.

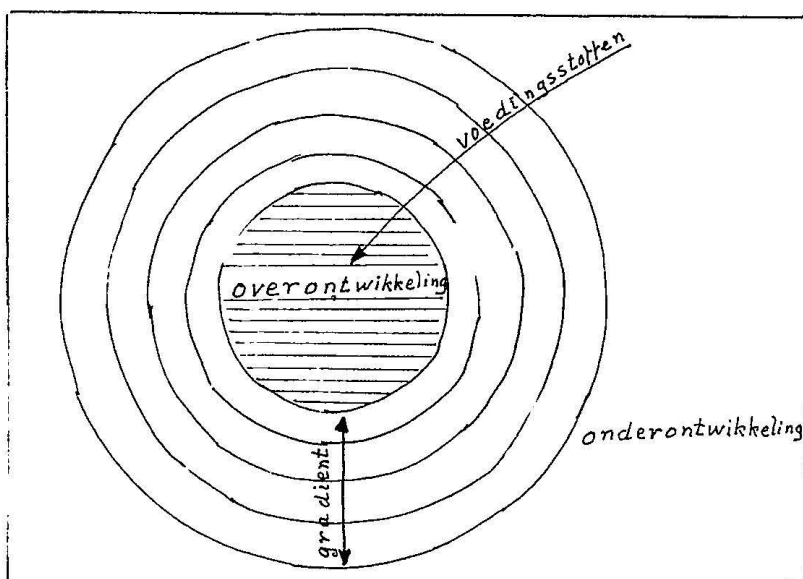

fig. 2. De verdeling van (relatieve) over- en onderontwikkeling door menselijke activiteit. Schematische voorstelling.

Ontwikkeling

In vergelijking met buurlanden is Nederland van nature arm aan gradiënten. Het ontbreken van reliëf heeft tot gevolg gehad dat allerlei eigenschappen van bodem en waterhuishouding over grote afstanden hetzelfde zijn. Eigenlijk kan men het oerbeeld van Nederland als één grote gradiënt opvatten: van voor-Kwartaire gesteenten in de Achterhoek en

in Zuid-Limburg via zand, veen, kwelders en strandwallen naar de zee. Het is de mens, die uit de betrekkelijke éénvormigheid een rijkdom heeft doen ontstaan die in niets onderdoet voor die van onze buurlanden. Zij is het resultaat van de voortdurende pogingen om de productiviteit van het land te verhogen; in iedere periode van de geschiedenis op zijn eigen schaal en met zijn eigen specifieke eigenaardigheden.

Al die ingrepen hebben hun sporen achtergelaten; we vinden ze terug in de vorm van heidevelden, blauwgraslanden, laagveenmoerassen, landgoederen, zandverstuivingen, houtwallen. Allemaal landschapselementen waar we waarde aan hechten; terecht, omdat ze volmaakt onvervangbaar zijn.

Alhoewel de ontwikkeling min of meer geleidelijk is verlopen, valt ze toch ruwweg in een viertal perioden in te delen; ieder met een eigen, karakteristieke invloed op het landschap:

1. **Middeleeuwen:** gradiënten ontstonden op dorpsniveau. Op de zandgronden werd de mest van schapen opgevangen, waarmee rond de dorpen de vruchtbare essen werden opgebouwd. In West-Nederland vonden de grootscheepse verveningen plaats die het karakteristieke veenweidegebied hebben doen ontstaan, zoals in het hiervoor genoemde Zaanse gebied. In beide gevallen was sprake van nutriëntentransport: plaatselijk werd de grond verarmd, elders verrijkt.
2. **16^e en 17^e eeuw:** de tijd van de macht van steden en de aanleg van polders. Het platteland verzorgde de toelevering aan de steden. Daarbij speelde ook de handel een rol, er werd niet meer alleen geproduceerd voor direct voedselgebruik. Het afval van de steden diende als mest. Met het bijeengegaaarde geld werden polders aangelegd, waarbij dankbaar gebruik werd gemaakt van de bevruchtende werking door de zee.
3. **Tijd van de industriële ontwikkeling met sterke regionalisatie:** het ontstaan van de Randstad en van industriecentra zoals Twente en Oost-Groningen. Eerste pogingen tot het terugdringen van woestijnvorming uit vorige perioden. Het begin van kunstmestgebruik.
4. **Huidige tijd:** alle activiteiten zijn opgenomen in een wereldomspannende economie; ons land krijgt een toevloed van de afvalresten van onze buurlanden te verwerken.

Een van de meest in het oog springende dingen van dit overzicht is, dat we in de verschillende perioden van ontwikkeling steeds dezelfde grondprincipes terugvinden. Figuur 3 geeft de essentie ervan weer, voorzover het de volgende aspecten, de gevolgen van menselijk handelen voor het landschap, betreft.

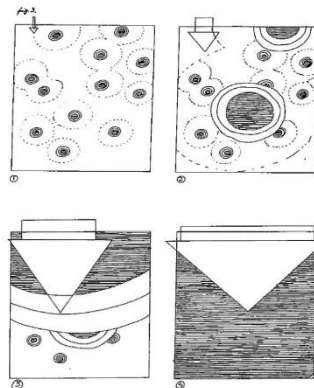

fig. 3. Gradientenontwikkeling in vier historische periodes.
 1 Middeleeuwen
 2 Renaissance
 3 Industriële revolutie en
 4 Moderne tijd
 Het paarscirkel stelt de lokale overontwikkeling voor, de donkere symbolen de ontwikkeling van productiekrachten.

We zien op dit plaatje aangeduid, hoe steeds nieuwe gradiënten over andere schuiven. Delen van de omgeving worden verrijkt ten koste van andere delen. Er vindt zowel overontwikkeling als onderontwikkeling plaats. Het grote verschil tussen de perioden is, dat de benodigde grondstoffen over steeds grotere afstanden getransporteerd worden. In de Middeleeuwen werden de voedingsstoffen van de heide gehaald en op de essen rond de dorpen gebracht. Nu komen de grondstoffen uit heel andere delen van de wereld.

De toename van het energiegebruik heeft dus wel een schaalvergroting mogelijk gemaakt, het heeft niet de tegenstelling tussen over- en onderontwikkeling doen verdwijnen. Ze kan dit ook principieel niet, in tegenstelling tot wat in kringen van ontwikkelingswerkers nogal eens beweerd wordt.

Wat uit het overzicht ook naar voren komt is, dat de nadruk die overontwikkeling in onze streken in steeds sterkere mate krijgt, een gevolg is van deze schaalvergroting, niet van zich principieel wijzigende omstandigheden. Het gebruik van kunstmest bijvoorbeeld is een logische stap in een proces, waartoe evenzeer andere fenomenen uit andere tijden horen. Het begon al toen mensen, naast het voorzien in eigen onderhoud, ook voor de markt gingen produceren. Dat hield de overgang van een gesloten naar een open systeem in.

Het werkt door in onze tijd, onder andere in de omstandigheid dat de eutrofiëring, de verrijking van water en bodem met productieverhogende stoffen, helemaal niet meer alleen een agrarische aangelegenheid is. Die verrijking heeft net zo goed met industriële processen en het gebruik van wasmiddelen te maken. Daarom is het een beetje kinderachtig om bepaalde gebeurtenissen aan te wijzen als de oorzaak van de aftakeling van het landschap. Want die is het resultaat van een eeuwenlang durend sociaal proces, waarin alle dingen met elkaar te maken hebben.

En daarmee zitten we meteen in een andere bijzonderheid die ons in het schematische overzicht opvalt. Dat is de enge verbinding tussen sociale, economische en ecologische veranderingen. De structuur van heideveld en madeland horen bij dorpsgemeenschappen met een grote mate van autonomie en met hiërarchische verhoudingen; die van blauwgrasland en rietveen bij het feodale systeem dat de ontginning van het hoogveen vormgaf. De polders met hun zo karakteristieke vogelfauna horen bij de tijd van de steden, waar de rijke kooplieden woonden en die hun geld in de drooglegging van binnenwateren staken. Voor industriële revolutie en moderne tijd zijn vergelijkbare dingen te zeggen.

Zo ervaren we, hoe parallel, elkaar beïnvloedend en door elkaar beïnvloed, de verschillende processen verlopen. Eigenlijk zijn dat meer de symptomen van één allesoverheersend proces, dat we 'de ontwikkeling van de productiekrachten' zouden kunnen noemen. Het hierna volgende schemaatje geeft in een notendop een overzicht van de symptomen van dat proces, gerangschikt naar ecologische, economische en sociale achtergronden en naar de vierdeling zoals die hierboven van de historie is gegeven.

	sociaal	economisch	ecologisch
Middeleeuwen	Horigen Leenmannen	Landbouw Esdorpen Verveningen	Blauwgraslanden Veenplassen Heiden Zandverstuivingen
16^e en 17^e eeuw	Boeren Burgers	Handel Steden Polders	Weidevogels Rietmoerassen Landgoederen
Industriële Revolutie	Proletariaat Bourgeoisie	Industrie Infrastructuur Randstad	Mijnhopen Weteringen Dennebossen Eutrofiëring
Huidige tijd	Derde wereld Westen	Communicatie Gouden Delta Chemische industrie Ruilverkavelingen	Vervuiling Overbemesting Koelwater Ruimtebeslag

En nu aan het werk!

Gewapend met dit overzicht zijn we in staat om van alle planten en dieren vast te stellen bij welke gradiënt ze horen en hoe lang het geleden was, dat deze gradiënt zich ergens vormde. Maar er is meer. We hebben er ook enige notie van hoe dit signaal van een aandacht trekkende plant of dier zich verhoudt tot problemen als macht en meerwaarde. Zulke problemen horen meer thuis op school, meen ik, in een vak als maatschappijleer dan in de biologieles.

Dat is goed, want zo leren we het onderscheid te zien tussen datgene wat stuurt en datgene wat volgt. Zo leren we begrijpen wanneer we iets een oorzaak moeten noemen en wanneer een symptoom van iets anders. En zo begrijpen we beter, waar we ons op te richten hebben, als we er iets aan willen doen.

En hiermee komen we dan bij het laatste thema van mijn betoog: we willen er ook wat mee doen.

Ik ben volbloed natuurbehouder. Voor mij persoonlijk is de wijze waarop planten en dieren zich ordenen naar wat de mens onderneemt, een voortdurende inspiratiebron. Zowel in intellectueel als in esthetisch opzicht een verrijking van mijn leven.

Zo'n instelling tegenover de natuur bestaat al lang. Als de dichter Petrarca in de 14^e eeuw de Mont Ventoux beklimt, met als enig doel van het uitzicht te genieten, dan getuigt dat van hetzelfde gevoel als wat ik bij mezelf meemaak. Maar Petrarca was een eenling en ik ben dat zeker niet. Parallel aan de ontwikkelingen, die in de vorige paragrafen geschetst werden, zien we ook hoe het natuurbewustzijn van de mensen een wijziging ondergaat. Zo ver zelfs dat natuurbescherming in 1970 als een beleidsthema in de wet werd vastgelegd.

Biologische rijkdom, diversiteit aan organismen is daarmee tot iets geworden wat een politieke partij in haar programma kan opnemen; en vaak ook al doet. Dat is een volstrekt nieuwe situatie, die nog nooit in de wereldgeschiedenis is vertoond.

Over de vraag, of we deze nieuwe bewustheid nu als een vernieuwing of juist als een doorbreking daarvan moeten zien, hebben wij het al eerder gehad. Belangrijk is te constateren dat tegelijk met het verdwijnen van de oude structuren die bewustheid een grote impuls heeft gekregen, met name na de laatste eeuwwisseling. Is hier sprake van een soort 'Verelendings' proces? Hebben de beide fenomenen iets met elkaar te maken? Je zou het wel denken. In 1900 was er een formidabel rijke natuur in Nederland, maar het merendeel van de mensen crepeerde van de honger en had geen tijd om zich met verheven zaken als de schoonheid van de natuur bezig te houden. Nu zien we het omgekeerde. Iedereen heeft redelijk tot goed te eten, maar met flora en fauna is het droevig gesteld.

Betekent dat nu dat in de ‘verzorgingsmaatschappij’ waarin iedereen zijn natje en zijn droogje heeft, geen plaats meer is voor een acceptabele natuur? Met mijn analyse heb ik geprobeerd om aan te geven dat dat geen juiste gedachte is. In de overgang van onderontwikkeling naar overontwikkeling zien we hoe sociale, economische en ecologische karakteristieken ieder hun optimum kennen. Maar dat optimum ligt bij een verschillende ontwikkeling van productiekrachten. Dat houdt automatisch in dat controverses en belangenconflicten tussen de verschillende gebruikers van de natuur altijd zullen blijven bestaan. We moeten onszelf niet voor de gek houden met de gedachte, dat die in een nieuwe economie verdwenen zouden zijn. Maar we zien ook dat, principieel gezien, voor de drie lijnen – de sociale, de economische en de ecologische – hetzelfde geldt: verdergaande ontwikkeling op de manier waarop het altijd ging, is desastreus voor alle drie.

Zo werkt een theorie als de hier gegevene de solidariteit tussen belangengroepen in de hand. Nog sterker: de ecologische overwegingen die zich op de ‘volgende’ criteria richten, zijn voor dit doel bij uitstek geschikt. Want door hun volgende karakter zijn zij de gevoeligste graadmeters voor het welzijn van de aarde.

Het natuurbehoud zal dan ook bij voortduring zijn stem moeten laten horen, waar dat maar mogelijk is. En als de beslissingen eenmaal gevallen zijn, de grenzen voor economische activiteit vastgesteld, dan komt er voor ons een nieuwe taak. Dan gaan we zoeken naar een antwoord op de vraag, hoe er in de gegeven omstandigheden het beste van te maken is. En ook daarbij is het het volgende karakter van onze maatstaven dat ze betekenisvol maakt. Het levert de voorzichtigheid op, waarmee wij altijd te werk moeten gaan, als we het plan hebben opgevat om de wereld te veranderen. Misschien is dat wel de belangrijkste opgave voor het natuurbehoud in een strategie voor de toekomst.

De daad van Petrarca zoals die door de geschiedenisboekjes wordt verteld, was een revolutionaire daad. De dichter zelf heeft dat ook zo ervaren. Pas in onze tijd zijn we in staat om te begrijpen hoe revolutionair zij was. Het was de aanzet voor de ontwikkeling van de nieuwe mens die nodig zal zijn, als de wereld nog een toekomst wil hebben.

Zo gezien mogen we stellen dat het natuurbehoud, ondanks haar behoudende, conserverende imago, een voortrekkersrol vervult. Als we al over het nut van het natuurbehoud zouden willen spreken, dan zouden we dat vooral daarin moeten zoeken.